

ФОРМИРАЊЕ СРПСКЕ ПОЛИТИЧКЕ И КУЛТУРНЕ ИНДИВИДУАЛНОСТИ

Стефан Немања, Свети Сава и Стефан Првовенчани

Српски летописци позног средњег века почињали су словенску историју од Тирила и Методија а српску од Стефана Немање и Светог Саве. Све оно што је било пре појаве ове две личности занемарено је као да није ни постојало. Скоро шест претходних векова српског присуства на Балкану пало је у скоро потпун заборав. То су заборављени векови српске историје. Делатност Стефана Немање и Светог Саве, којима треба придружити и трећу знамениту личност тог доба – Стефана Првовенчаног, иако није почетак наше историје, означава преокрет у њој, али преокрет од тако далекосежне важности да све оно што му је претходило доиста изгледа као његова предисторија. То је конститутивни период наше средњовековне културе, доба када се формира српска индивидуалност на свим плановима националног живота (политичком, верском, културном, уметничком), доба стварања јединствене српске државе, формирања самосталне цркве, доба почетака српског права, српске књижевности, преображаја уметности, формирања националне и државне идеологије, српске народносне свести. Све су то трајне тековине које су у великој мери предодредиле даље токове наше историје. Тада смо постали оно што смо у великој мери још и данас. То је велико прекретничко доба српске историје с којим се може мерити само почетак наше новије историје, епоха Доситеја и Вука у културној, односно Карађорђа и Милоша у политичкој историји.

Значај Хиландара у српској историји и култури

Стари српски манастири имају вишеструки значај у нашој историји: верски, културни, уметнички, национални, политички. У средњем веку и турским временима они су били огњиште духовног и културног живота. Али по улози коју је одиграо у нашој националној историји, ниједан од њих не може се мерити с Хиландаром. Он је једини наш манастир или чак једина српска институција чије је деловање континуирано, од оснивања до данас. То деловање се мењало и прилагођавало временима, али никад није престајало. Било је „средиште духовног живота средњовековне Србије“, „важан посредник и представнику односима између Србије и Византије“. „Елитни слој Српске цркве, књижевности и теологије прошао је кроз Хиландар. Са статусом византијске 'царске лавре', Хиландар је, слободан и богат, био најбоље дипломатско представништво Србије у Византији.“ И био је центар свих области културног деловања. У Хиландару је настала прва српска болница (чији је оснивач Свети Сава) и у њему се највише развила наша средњовековна медицина, о чему сведочи *Хиландарски медицински кодекс*, најзначајни споменик наше медицине у средњем веку. У Хиландару је настала најстарија

српска библиотека, једина наша библиотека која се очувала у континуитету од почетка XIII века па до данас. Та библиотека је двојезичка, словенска и грчка. У њој су сачувани неки од најдрагоценијих српских и словенских рукописа: *Мирослављево јеванђеље*, *Вуканово јеванђеље*, најстарије српско четворојеванђеље, најстарији српски рукопис писан на хартији, најстарији словенски споменик писан ћирилицом (*Хиландарски листићи*, крај X и почетак XI века), најстарији наши споменици црквеног права, *Хиландарски* и *Карејски титик*, од којих је последњи аутограф Светог Саве. Многе од тих књига однесене су у разне земље, у Србију, Русију и др. Многе су још и даље тамо. Хиландар је и данас једна од најбогатијих ризница црквенословенске књиге: са близу 1.000 словенских рукописа насталих између XII и XIX века, 180 грчких кодекса, близу 80 српских и влашких старих штампаних књига, са око 30.000 новијих штампаних књига на српском и другим језицима. „Са књигама скупљеним без прекида још од краја XII века, хиландарска библиотека је најстарија, у правом смислу – национална библиотека српског народа." И као библиотека и као културна ризница, а највише као верска и национална институција, која никада није имала прекида у свом раду, Хиландар је без премца у српској историји и култури.

Друштво

На основу *Законика* и других правних аката могу се издвојити 4 социјалне категорије:

- 1) властела (привилеговани сталеж),
- 2) себри (зависно становништво),
- 3) градско становништво и
- 4) странци.

Властела. Постојала је световна и црквена властела. Световну властелу су чинили непосредни и лични корисници властеоских права и повластица. Црквена властела била је колективни корисник тих права и у њу су улазили чланови цркава и манастира. Световна властела је имала обавезе да даје војску владару и да плаћа порез за земљу (соће). Црквена је властела била ослобођена свих обавеза.

Унутар велике властеле разликовали су се: велика властела, мала властела и властелинчићи. Није постојао систем вазалних лествица својствен западном феудализму, тј. да нижа властела зависи од више и да од ње добија посед, јер је сва властела, и велика и мала, добијала посед директно од владара и од њега зависила. Властелинчићи су представљали бројни сталеж војничког племства.

Према начину коришћења поседа разликовали су се: 1) властела баштиници и 2) властела пронијари. У првом случају поседи су наслеђивани. У другом они су добијани за војничку службу на лично уживање и нису се могли наслеђивати.

Себри. Зависно становништво, сталеж у којем се издваја пет категорија: меропси – земљорадници; власи – сточари који су најпре живели номадским животом а затим по катунима; отроци – робови; зависне занатлије и сокалници,

који су заузимали нешто више место на друштвеној лествици од осталих зависних људи, сеоски попови.

Градско становништво. Градско становништво није представљало аутономан и јединствен сталеж као на западу. Постојале су разлике између грађана у приморским местима, грађана у градовима по унутрашњости и грађана по градовима освојеним од Византије.

Странци. Највише су се бавили трговином и рударством. Трговци су били највише пореклом Дубровчани. Неки су се стално настањивали у Србији. Међу рударима најбројнији су били Саси, који су били правно заштићени. Отуда се *саским привилегијама* називају оне привилегије које су даване рударима. Касније када се и домаће становништво почело бавити рударством и оно је добијало саске привилегије. На тај су се начин и Саси претварали из етничке у социјалну категорију.

Извор: Јован Деретић, *Културна историја Срба*, Евро–Giunti, Београд, 2011.